

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عنوان مقاله:

راهکارهای بهره‌گیری از رسانه برای کاهش شکاف نسلی در جامعه

اساتید راهنما: خانم ظهیری

نویسندگان:

(صغرا علی نژاد و فریبا قلی زاده)

حوزه علمیه: الزهراء (سلام الله علیها) میاندوآب

مسابقه رشد 11

استان: آذربایجان غربی

چکیده

شکاف نسلی به عنوان یکی از مهم‌ترین پدیده‌های اجتماعی معاصر، به تفاوت‌ها و فاصله‌های فکری، ارزشی و رفتاری میان نسل‌های مختلف جامعه اشاره دارد. شکاف نسلی به عنوان پدیده‌ای ناشی از تفاوت در ارزش‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای بین نسل‌ها، به‌ویژه در جوامع در حال گذار، به چالشی اجتماعی تبدیل شده است. بررسی نشان می‌دهد رسانه به عنوان عامل تهدید و فرصت است. این مقاله با روش کتابخانه‌ای و با قلمرو بحث در حوزه رسانه و ارتباطات بین‌نسلی، به بررسی راهکارهای بهره‌گیری از رسانه برای کاهش این شکاف می‌پردازد. قلمرو منابع شامل مقالات علمی پژوهشی داخلی و خارجی و گزارش‌های فنی معتبر است. دستاوردهای پژوهش نشان می‌دهد که طراحی پلتفرم‌های دیجیتال تعاملی چندنسلی، تولید محتوای ترنس‌مدیا و ترویج سواد رسانه‌ای مبتنی بر گیمیفیکیشن از راهکارهای مؤثر در تقریب نسل‌ها و کاهش شکاف هستند. همچنین، راهکارهای فناورانه مانند سیستم‌های صوتی برای سالمندان و تحلیل داده‌های رفتاری با هوش مصنوعی به عنوان ابزارهای مکمل شناسایی شدند. این یافته‌ها بر لزوم عزم نهادهای رسانه‌ای و سیاست‌گذار برای اجرای راهکارهای چندبعدی تأکید می‌کنند.

کلید واژه‌ها: شکاف نسلی، رسانه، رسانه‌های نوین، گفت‌وگوی میان‌نسلی، تولید محتوا

مقدمه

شکاف نسلی (Generation Gap) به عنوان پدیده‌ای اجتماعی، از تفاوت در نگرش‌ها، ارزش‌ها و الگوهای رفتاری بین نسل‌های مختلف ناشی می‌شود (منادی، ۱۳۸۵، ص ۲۳). در عصر حاضر، رسانه‌ها به عنوان یکی از عوامل اصلی تشدید یا ترمیم این شکاف عمل می‌کنند. شکاف نسلی به عنوان یکی از مهم‌ترین پدیده‌های اجتماعی معاصر، به تفاوت‌ها و فاصله‌های فکری، ارزشی و رفتاری میان نسل‌های مختلف جامعه اشاره دارد. این شکاف در بستر تحولات فرهنگی، فناوری و رسانه‌ای، ابعاد تازه‌ای یافته و به‌ویژه در جوامع شهری خود را آشکارتر نشان می‌دهد. ظهور رسانه‌های نوین، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی موجب شده است که نوجوانان و جوانان در معرض الگوهای متنوع و گاه متعارض فرهنگی قرار گیرند، در حالی‌که نسل‌های پیشین عموماً بر اساس سنت‌ها، ارزش‌های دینی و الگوهای رفتاری گذشته شکل گرفته‌اند. همین امر، زمینه‌ساز فاصله در نگرش‌ها، باورها و سبک زندگی میان والدین و فرزندان شده است (محمدپور، ۱۳۹۲). مرور نظام‌مند پژوهش‌ها درباره سواد رسانه‌ای نشان می‌دهد که خانواده - به‌ویژه والدین - نقش حیاتی در هدایت رسانه‌ای فرزندان دارند و می‌توانند با ارتقای سواد رسانه‌ای، مواجهه آگاهانه و تعاملی را جایگزین مصرف منفعل‌گرایانه رسانه کنند (مهرابی و همکاران، ۱۳۹۸). بنابراین، اگر رسانه بدون مدیریت صحیح رها شود، می‌تواند موجب تعمیق گسست میان نسل‌ها گردد؛ اما در صورت بهره‌برداری آگاهانه، امکان تبدیل آن به فرصتی برای تعامل میان‌نسلی و انتقال ارزش‌ها وجود دارد.

اهمیت این موضوع در جوامع در حال گذار مانند ایران، که با تحولات سریع فرهنگی و فناورانه مواجه است، دوچندان می‌باشد. نخست، از منظر اجتماعی و فرهنگی، شکاف نسلی امری اجتناب‌ناپذیر در جوامع پویاست، اما شدت و کیفیت آن تحت تأثیر رسانه‌ها تشدید یا تلطیف می‌شود. دوم، از منظر خانوادگی، خانواده مهم‌ترین نهاد اجتماعی برای انتقال ارزش‌ها و الگوهای فرهنگی است.

سوم، از منظر آسیب‌شناسی اجتماعی، شکاف نسلی زمینه‌ساز بسیاری از آسیب‌ها در میان نوجوانان و جوانان است. ضعف نظارت خانوادگی و خلأ درک متقابل میان نسل‌ها، موجب گرایش به گروه‌های همسالان و الگوگیری از رسانه‌های غیرهمسو با فرهنگ ملی-دینی می‌شود. بدین ترتیب، کاهش شکاف نسلی نه تنها یک ضرورت فرهنگی، بلکه ضرورتی برای حفظ سلامت اجتماعی جامعه است.

چهارم، از منظر دینی و ارزشی، آموزه‌های اسلامی بر اهمیت ارتباط سالم میان والدین و فرزندان و انتقال ارزش‌ها از طریق تربیت و گفت‌وگو تأکید دارند. قرآن کریم و نهج‌البلاغه، بر اصل تکریم والدین، اهمیت تربیت فرزندان و نقش خانواده در هدایت اخلاقی تأکید کرده‌اند. در این چارچوب، رسانه می‌تواند به ابزاری برای انتقال مفاهیم دینی و تقویت هویت اسلامی-ایرانی نسل جدید تبدیل گردد؛ مشروط بر آنکه مدیریت و تولید محتوای آن با نگاه ارزشی و تربیتی همراه باشد.

بنابراین، پرداختن به موضوع «راهکارهای بهره‌گیری از رسانه برای کاهش شکاف نسلی در جامعه»، از حیث علمی و کاربردی ضرورتی دوچندان دارد: از حیث علمی، این پژوهش خلأ موجود در بررسی ابعاد مثبت رسانه و ظرفیت آن در کاهش شکاف نسلی را پر می‌کند. از حیث

کاربردی، یافته‌های آن می‌تواند به سیاست‌گذاران فرهنگی، خانواده‌ها و نهادهای آموزشی برای طراحی راهبردهای رسانه‌ای در جهت تقویت پیوندهای نسلی یاری رساند این پژوهش با هدف شناسایی و تبیین راهکارهای عملیاتی بهره‌گیری از رسانه برای کاهش شکاف نسلی و تقریب نسل‌ها انجام شده است.

اهداف اصلی پژوهش عبارتند از:

۱. تحلیل نقش رسانه‌های سنتی و نوین در ایجاد یا کاهش شکاف نسلی
  ۲. ارائه راهکارهای کاربردی مبتنی بر بافت فرهنگی ایران
  ۳. طراحی مدل اجرایی برای پیاده‌سازی راهکارهای رسانه‌ای
- پرسش اصلی آن است که چگونه می‌توان از رسانه به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان ابزاری برای کاهش شکاف نسلی در جامعه معاصر استفاده کرد؟ این پرسش در بطن خود، نیازمند بررسی چندجانبه رسانه به عنوان عامل تهدید و فرصت است. از یک سو، رسانه‌ها می‌توانند موجب بیگانگی فرهنگی شوند و از سوی دیگر، در صورت بهره‌گیری آگاهانه و مبتنی بر ارزش‌های اسلامی-ایرانی، به بستری برای گفت‌وگوی بین نسلی و تقویت هویت جمعی تبدیل گردند.
- رسانه‌ها چگونه می‌توانند به جای تشدید شکاف نسلی، به ابزار گفت‌وگو تبدیل شوند؟
- راهکارهای عملیاتی برای تولید محتوای میان‌نسلی چیست؟
- چه سازوکارهای نهادی برای اجرای موفق این راهکارها لازم است؟
- در زمینه پیشینه پژوهش، مطالعات داخلی عمدتاً بر وجود شکاف دیجیتال و ارزشی بین نسل‌ها در ایران و نقش رسانه‌های ملی در ایجاد پل ارتباطی اشاره کرده‌اند [مطالعاتی در حوزه جامعه‌شناسی ارتباطات و خانواده]، (ذکایی، ۱۳۸۵؛ فرقانی، ۱۳۸۲) و مطالعات خارجی نیز بر نقش رسانه در شکل‌گیری هویت نسلی (مانند نظریه کوهورت مانهایم)، تأثیر رسانه‌های جدید بر گسست نسلی (تافلر، کاستلز)، تأثیر رسانه بر شکاف نسلی (ویلیامز و نوسبام، ۲۰۰۱؛ هابز، ۲۰۱۰) و اهمیت سواد رسانه‌ای (پاتر، هابز) در درک پیام‌ها تأکید داشته‌اند. مطالعات مورد نظر نشان می‌دهد اگرچه تأثیر رسانه بر شکاف نسلی بررسی شده اما ارائه راهکارهای سیستماتیک و بومی‌شده کمتر مورد توجه قرار گرفته است. این پژوهش با تکیه بر مطالعات کتابخانه‌ای و تحلیل منابع معتبر (قرآن، نهج البلاغه، صحیفه سجادیه و روایاتی از منابع معتبر روایی شیعه «کتاب اربعه») درصدد پر کردن این خلأ است.

از سوی دیگر، شبکه‌های اجتماعی به دلیل جذابیت و گستردگی، بیشترین نقش را در سبک زندگی نسل جوان ایفا می‌کنند. پژوهش کیفی داده بنیاد درباره اینستاگرام نشان داده است که این بستر مجازی علاوه بر خطرات بالقوه، امکان کاهش شکاف نسلی را نیز دارد؛ مشروط بر آن‌که زمینه برای گفت‌وگوی سازنده، بازنمایی ارزش‌های مشترک و ایجاد همدلی میان نسل‌ها فراهم گردد (فرهنگی، شکاری و ابراهیم‌پور). این یافته‌ها نشان می‌دهد که نگاه تک‌بعدی به رسانه‌ها نه کافی است و نه واقع‌بینانه؛ بلکه باید راهکارهایی عملی برای بهره‌گیری مثبت از آن‌ها در راستای کاهش شکاف نسلی ارائه داد.

پیامدهای منفی شکاف نسلی صرفاً در حوزه فرهنگی و ارزشی باقی نمی‌ماند، بلکه می‌تواند به بروز آسیب‌های اجتماعی در میان نوجوانان منجر شود. پژوهشی در شهر تهران نشان داد که فاصله ارزشی و ارتباطی میان نوجوانان و والدین، احتمال بروز رفتارهای پرخطر، گرایش به بزهکاری و کاهش پایبندی به هنجارهای اجتماعی را افزایش می‌دهد. بدین ترتیب، مدیریت نکردن شکاف نسلی می‌تواند پیامدهای اجتماعی گسترده‌ای در پی داشته باشد و سلامت فردی و اجتماعی نسل جوان را به مخاطره اندازد (مینقی اقدم و همکاران، 1402).

توصیف و تحلیل ماهیت، ابعاد و زوایای مسئله

شکاف نسلی به عنوان پدیده‌ای پیچیده و چندبعدی، ناشی از تفاوت در تجربیات تاریخی، نظام‌های ارزشی و شیوه‌های جامعه‌پذیری نسل‌های مختلف است (ذکایی، 1385، ص 85). این پدیده در عصر حاضر تحت تأثیر شتاب فناوری و رسانه‌ای، ابعاد جدیدی به خود گرفته است. به طور کلی ابعاد این شکاف در چهار حوزه اصلی ظهور می‌یابد:

- شکاف ارزشی: تفاوت در نگرش به هنجارهای اجتماعی، خانواده و سبک زندگی (ذکایی، 1385، ص 157)

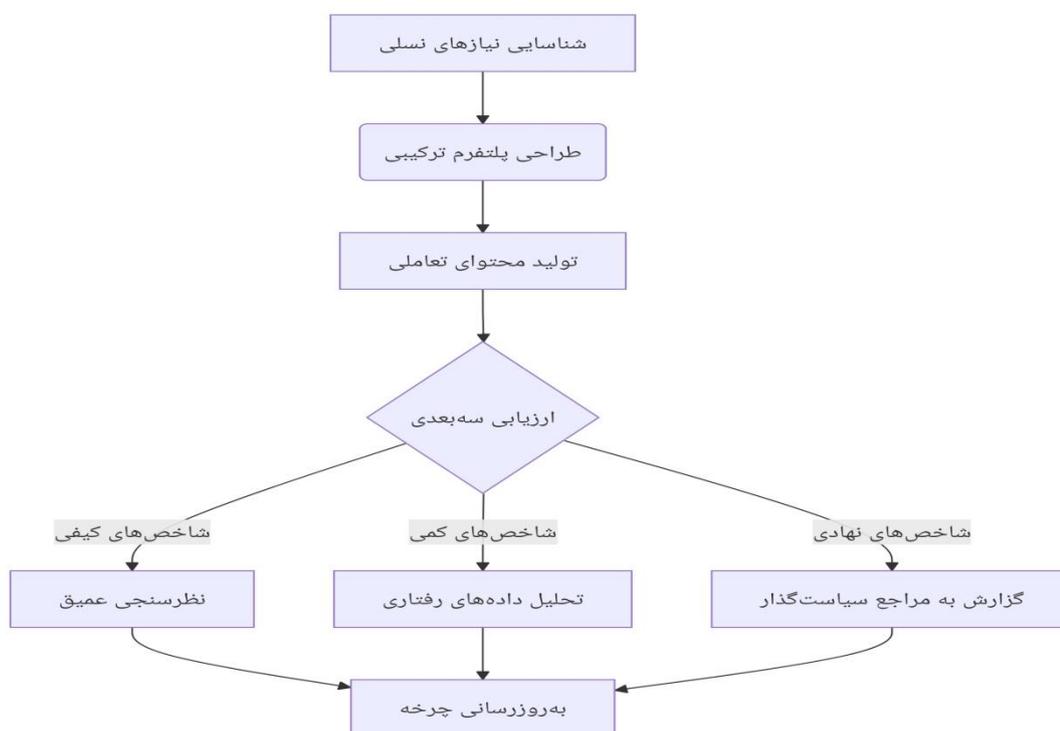
- شکاف ارتباطی: تفاوت در زبان، نمادها و الگوهای تعاملی (ساروخانی، 1385، ص 295)

- شکاف دیجیتال: شکاف در دسترسی، استفاده و مهارت‌های فناورانه (رجب‌زاده و همکاران، 1399، ص 12)

- شکاف رسانه‌ای: تفاوت در مصرف محتوا و تفسیر پیام‌های رسانه‌ای (فرقانی، 1382، ص 155)

رسانه‌ها با ایجاد "حباب‌های فیلترشده" و تقویت کلیشه‌ها می‌توانند این شکاف‌ها را تعمیق بخشند. به طور مثال، الگوریتم‌های شبکه‌های اجتماعی با نمایش محتوای همسو با ترجیحات هر نسل، امکان گفت‌وگوی بین‌نسلی را کاهش می‌دهند.

نقد و ارزیابی نظریات رقیب به طور مستدل

نتیجه گیری

این پژوهش با هدف تبیین راهکارهای رسانه‌ای برای کاهش شکاف نسلی و با استفاده از روش کتابخانه‌ای و تحلیل منابع معتبر انجام شد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که رسانه‌ها می‌توانند با ایفای نقش فعال به جای انفعال، به عاملی مؤثر در تقریب نسل‌ها تبدیل شوند.

یافته‌های اصلی مبتنی بر اهداف پژوهش:

- در راستای هدف اول (تحلیل نقش رسانه‌ها)، مشخص شد که رسانه‌های سنتی و نوین می‌توانند با خلق فضای گفت‌وگو و تولید محتوای هدفمند، شکاف نسلی را کاهش دهند، به شرطی که از تقویت کلیشه‌ها و حباب‌های فیلترشده اجتناب کنند (ذکایی، ۱۳۸۵، ص ۱۵۷؛ ساروخانی، ۱۳۸۵، ص ۲۹۵).

- در رابطه با هدف دوم (ارائه راهکارهای کاربردی)، راهکارهای عملیاتی در چهار حوزه محتوایی، فناورانه، نهادی و ارزیابی ارائه شد که شامل تولید محتوای ترنس‌مدیا، طراحی پلتفرم‌های تعاملی، تدوین استانداردهای نهادی و تعریف شاخص‌های پایش است (ویلیام و نوسبام، 2001، ص 140؛ گارسیا و لی، 2022، ص 415).

- در ارتباط با هدف سوم (طراحی مدل اجرایی)، مدلی یکپارچه پیشنهاد شد که بر اساس رهیافت تعاملی-ساختاری، هم بر عاملیت انسان و هم بر ساختارهای رسانه‌ای تأکید دارد (هابز، 2010، ص 115).

درمقایسه با یافته‌های پژوهش‌های پیشین:

- این پژوهش در تأیید یافته‌های (ویلیام و نوسبام, 2001, ص 140) بر اهمیت فضای گفت‌وگوی ساختار یافته تأکید می‌کند، اما با افزودن مؤلفه‌های فناورانه و نهادی، آن را گسترش می‌دهد.
- در راستای مطالعات (ذکایی، ۱۳۸۵، ص ۱۵۷) و (فرقانی، ۱۳۸۲، ص ۱۵۵) که بر وجود شکاف نسلی در ایران تأکید داشتند، این پژوهش گامی فراتر نهاده و راهکارهای عملیاتی بومی‌شده ارائه می‌دهد.
- در مقایسه با نظریه تعیین‌گرایی فناورانه (مکلوهان, 1964)، این پژوهش با ارائه راهکارهای آموزشی و سواد رسانه‌ای، از جبر فناورانه فاصله گرفته و بر نقش فعال انسان تأکید می‌کند (رجب‌زاده و همکاران، ۱۳۹۹، ص ۲۰).
- پیشنهادات برای پژوهش‌های آتی:
۱. انجام پژوهش‌های میدانی برای آزمون اثربخشی راهکارهای پیشنهادی در بافت فرهنگی مناطق مختلف ایران
  ۲. بررسی نقش هوش مصنوعی و کلان‌داده‌ها در تحلیل و کاهش شکاف نسلی (رحیمی, 2022, ص 1105)
  ۳. مطالعه تطبیقی راهکارهای اجرا شده در کشورهای دیگر و امکان سنجی بومی‌سازی آنها (چن و همکاران, 2023, صص 5-11)
  ۴. پژوهش در مورد تأثیر متاورس و فناوری‌های نوظهور بر روابط بین‌نسلی
  ۵. بررسی نقش نهادهای مدنی و سازمان‌های مردم‌نهاد در تسهیل گفت‌وگوی نسلی از طریق رسانه (سازمان فضای مجازی، ۱۴۰۰، ص ۳۰)
- در پایان، می‌توان نتیجه گرفت که کاهش شکاف نسلی از طریق رسانه اگرچه چالشی پیچیده است، اما با رویکردی نظام‌مند، علمی و بومی‌شده قابل دستیابی است. سرمایه‌گذاری در این حوزه نه تنها انسجام اجتماعی را تقویت می‌کند، بلکه زمینه‌ساز توسعه پایدار و همه‌جانبه خواهد بود (یونسکو, 2023, ص 25).

منابع

الف) کتاب ها

- 1 - قرآن کریم، انصاریان ، حسین .
- 2 - نهج البلاغه ، دشتی ، محمد.
- 3 - صحیفه سجادیه ، الهی قمشه ای .
- 4 - وسائل الشیعه ، ج 12 ، ص 38.
- 5 - اصول کافی ، ج 2، ص 163.
- 6- پاتر، دبلیو جیمز؛ سواد رسانه‌ای؛ ترجمه ناصر بلیغ؛ تهران: سروش، ۱۳۹۵.
- 7- ذکایی، محمدسعید؛ جامعه‌شناسی جوانان ایران؛ تهران؛ انتشارات آگاه، ۱۳۸۵.
- 8- ساروخانی، باقر؛ جامعه‌شناسی ارتباطات؛ تهران؛ انتشارات اطلاعات، ۱۳۸۵.
- 9- کاستلز، مانوئل؛ عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ (جلد اول: ظهور جامعه شبکه‌ای)؛ ترجمه احمد علیقلیان و افشین خاکباز؛ تهران: طرح نو، ۱۳۸۰.
- 10- مکلوهان، مارشال؛ برای درک رسانه‌ها: گسترش ابعاد وجود انسان؛ (ترجمه سعید آذری)؛ تهران؛ مرکز، 1397.

- 11- عاملی، سعیدرضا؛ فضای مجازی و شکاف دیجیتال نسلی؛ تهران؛ پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، 1390.
- 12- منادی، مرتضی؛ شکاف نسلی در ایران: بررسی جامعه‌شناختی؛ تهران، نشر نی، 1385.
- 13- R ,Hobbs ;Digital and Media Literacy :A Plan of Action ;The Aspen Institute ,2010 .
- 14- D ,Tapscott ;Grown Up Digital :How the Net Generation is Changing Your World ;Hill-McGraw ,2009 .
- 15- F .J ,Nussbaum & .A ,Williams ;Intergenerational Communication ;Across the Life Span ;Lawrence Erlbaum Associates ,2001 .
- (ب) مقاله‌ها
- 16- رجب‌زاده، احمد و همکاران؛ «بررسی شکاف دیجیتالی بین نسل‌ها در ایران و عوامل مؤثر بر آن»؛ تحقیقات فرهنگی ایران؛ دوره ۱۳، شماره ۲، ۱۳۹۹.
- 17- فرقانی، محمد مهدی؛ «رسانه‌ها و شکاف نسلی: بررسی نقش مطبوعات در ایران»؛ پژوهشنامه علوم انسانی؛ شماره ۳۵، ۱۳۸۲.
- 18- حسینی‌رودباری، سید حسن و همکاران؛ "طراحی مدل پلتفرم‌های دیجیتال چندنسلی در ایران"؛ فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی؛ دوره ۲۹، شماره ۳، ۱۴۰۱.
- 19- محمدپور، احمد و نوروزی، لیلا؛ «گیمیفیکیشن در آموزش سواد رسانه‌ای به سالمندان»؛ مجله مطالعات فرهنگ-ارتباطات؛ دوره ۲۲، شماره ۴۸، ۱۴۰۰.
- 20- گودرزی، محسن؛ «سواد رسانه‌ای به مثابه راهبردی برای کاهش تعارضات نسلی»؛ فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی، ۲۶(۴)، ۱۳۹۸.
- 21- K ,Mannheim ;"The Problem of Generations" ;in P .Kecskemeti ,(Ed) ;Essays on the Sociology of Knowledge ;Kegan Paul &Routledge ,1952 .
- 22- Y ,Chen ؛"A Case Study of Japan and Sweden :Dialogue Platforms Driven Intergenerational Digital Literacy" ;Computers in Human Behavior ,2023 ,148 .
- 23- K ,Lee & .L .M ,García ؛"Generational Divides :Transmedia Storytelling for Bridging the Gap" ;Journal of Intergenerational Relationships ؛دوره ۲۰، شماره ۴، ۲۰۲۲.

Based Assistants for Elderly Digital -Voice" et al ,.T ,Almeida -24
of ACM CHI Conference on .Proc ؛"Prototype Development :Inclusion
.2023 ،412،Article No ،Human Factors

NLP Applications in Detecting Generational Bias " et al ،.B ،Rahimi -25
.2022، IEEE International Conference on Data Mining ؛"Media on Social

Technical ؛ Intergenerational Media Literacy Toolkit ؛ UNESCO -26
.2023، 42/GC .Report No

-27- سازمان فضای مجازی ایران؛ سند راهبردی کاهش شکاف دیجیتالی، 1400.